

АКТРИСА МІРА ЛІВШИЦЬ: СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ

Київське театральне життя 1920–1930-х рр. позначилося значним розвитком польського та єврейського сценічного мистецтва — виникали самобутні, цікаві колективи, з'являлися визначні драматурги, режисери, актори, які збагачували не тільки свої національні культури, але й України в цілому. На жаль, через репресії радянської влади, які знищили ці унікальні театральні осередки, дослідники вимушені збирати факти практично по крихтах. Але, залучаючи широке коло джерел — газетні публікації, документи різних установ, спогади, — усе ж можливо, хоча б у загальних рисах, висвітлити діяльність як театральних колективів, так і реконструювати життєвий шлях окремих митців.

Однією з яскравих особистостей цього періоду була актриса Міра (Міріам, Марія) Аронівна Лівшиць. Вона народилася 2 (за іншими даними — 1)¹ січня 1887 р. у місті Гродно (нині територія Білорусі) у єврейській родині. Батько був музикантом². 1904 р. Міра закінчила місцеву гімназію, але подальше навчання, як вона сама зазначала, було неможливим через матеріальне становище³ та національне походження⁴. Тому майбутня актриса відправилася до Варшави, де вступила на 6-місячні курси з виготовлення капелюхів при фабриці Розенберга, а згодом влаштувалася там на службу. Однак така діяльність не влаштувала обдаровану дівчину, тому вона паралельно навчалася на вечірніх курсах драматичної школи Владислава Завадського та брала участь в аматорських виставах. 1906 р. помер її батько, і Міра разом із матір'ю переїхала до Вітебська, де мешкала її тітка⁵.

1908 р. став для актриси визначальним: по-перше, вона побралася з «театральним співробітником» Абрамом Григоровичем Лівшицем, а по-друге — прийняла рішення повністю присвятити себе театру. Разом із чоловіком у складі самодіяльної театральної трупи гастролювала по різних містах Російської імперії. На одному з аматорських спектаклів її побачив директор варшавського Єврейського театру Сем Адлер та запросив до трупи. 15 травня 1909 р. вона була зарахована в штат цього художнього колективу. 1910 р.

---

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України), ф. 263, оп. 1, спр. 47085, арк. 6.

² Там само, арк. 1, 10; Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі — ЦДАМЛМ України), ф. 650, оп. 1, спр. 178, арк. 3, 7 зв.

³ Родина, імовірно, дійсно не була заможною, однак мала власний будинок, що відзначено під час допиту органами НКВС: ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 47085, арк. 9, 10.

⁴ ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 178, арк. 3.

⁵ Там само, арк. 3, 8 зв.; ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 47085, арк. 10.

Міра перейшла до єврейського театру одеського актора, сценариста та антрепренера Давида Сабсаєя й переїхала до Одеси. Треба зазначити, що ці пересувні колективи були доброю школою для молодої актриси, оскільки тут виконавець повинний був виступати в різних жанрах — комедії, трагедії, опереті. Однак, у цілому, рівень цих труп не був високий, як правило, не вистачало коштів на якісні костюми та декорації, а гастролі відбувалися переважно по містечках, де загальний рівень освіти населення був низьким, а вимоги до митців — незначними⁶.

Тому не дивно, що коли 1912 р. відомий єврейський актор та режисер Наум Цемах запросив Міру Лівшиць взяти участь у гастролях свого колективу, вона відразу погодилась⁷. Н. Цемах, який усе життя присвятив створенню івритського театру, зібрав першу свою трупу 1909 р. у Білостоці (нині територія Польщі). Вона отримала назву «Га-бима га-‘іврит» («Івритська сцена»). Того ж року колектив дебютував п’єсою «Мусар на‘ар ра» («Недолугому юнакові для науки»; автор І. Баркан, в обробці М. Залкінда). Це була знакова подія в історії єврейського театру — перша вистава на івриті в Російській імперії. 1912 р. Н. Цемах разом з іншим видатним єврейським актором та режисером Менахемом Гнесіним знову зібрав у Білостоці трупу, яка називалася «Га-лахака га-драматит га-‘іврит» («Івритська драматична трупа») та до якої й була залучена Міра Лівшиць. Силами цього колективу в п’ятнадцять осіб була підготовлена вистава «Га-нодед га-ніцхи» («Вічний подорожній»; автор О. Димов), яка отримала дуже позитивні відгуки критиків. Театр багато гастролював протягом року, зокрема, тривалий час виступав у Вільнюсі. Однією з яскравих особистостей цієї трупи був Іегошуа-Зеев Бертонов, видатний режисер та актор. Саме на базі цих починань і виник пізніше всесвітньо відомий єврейський театр «Габима»⁸.

Хоча вищезазначені колективи не стали постійними стаціонарними театрами, вони мали порівняно високий професійний рівень, а серед акторів були яскраві особистості, справжні таланти. Робота поруч із ними сприяла значному зростанню майстерності та повному розкриттю акторських здібностей. Але 1913 р. Міра Лівшиць переходить до іншого легендарного театального об’єднання — «Літераріше труппе» («Літературна трупа») на чолі з Естер-Рохл Камінською⁹. Вірогідно, основною причиною такого рішення стало мовне питання. Актриса з дитинства, окрім рідної мови ідиш, вільно воло-

---

⁶ ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 178, арк. 3, 8 зв.

⁷ Там само.

⁸ Хабима // Электронная еврейская энциклопедия [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/10998>. — Название с экрана (25.04.2015); Цемах Наум Давид // Там же [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.eleven.co.il/article/14607>. — Название с экрана (25.04.2015).

⁹ ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 178, арк. 3, 8 зв.

діла російською, польською та досить непогано німецькою¹⁰. Але іврит вимагав окремого вивчення.

Театр Е.-Р. Камінської був у цей час на піку популярності. Ще 1910 р. видатна актриса, яку називали «матір'ю єврейського театру», зовсім відмовилася від опереточного репертуару та зосередилася на драматичному, залучаючи до постановок п'єси сучасних єврейських авторів (Я. Гордіна, Д. Пінського, І.-Л. Переца), а також перекладені твори світової класики. Правильність цього рішення підтвердилася під час успішних гастролей трупи по містах Російської імперії, зокрема в Києві та Одесі. Згодом театр отримав власне приміщення у Варшаві та став стаціонарним (нині Державний єврейський театр імені Естер-Рохл Камінської)¹¹.

Міра Лівшиць гастролювала з трупю протягом 1913–1915 рр., але коли було прийняте рішення повертатися до Варшави, залишилася в Білорусі, де працювала в пересувних колективах С. Генфера, Ю. Адлера, А. Самберга. З 1917 р. Міра Антонівна оселилася в Мінську та грала у відомому єврейському театрі «Унзер Вінкль» («Наш куточок») під керівництвом талановитого актора та режисера Мойше-Арна (Михайла) Рафальського¹². Протягом 1919–1920 рр. актриса входила до складу Фронтвої трупи Б № 4 при Реввійськраді під керівництвом іншого корифея єврейського театру Іегошуа-Зеєва Бертонова. Саме тоді колектив «кочував» по Білорусі, надовго осідаючи в Могильові, Орші, Шклові. 1921 р. І.-З. Бертонов очолив Перший державний єврейський театр у Мінську, куди й запросив М. Лівшиць. Тут зібрався надзвичайно потужний акторський ансамбль, наприклад, уже згаданий Мойше-Арн Рафальський, майбутній народний артист Білоруської РСР і засновник Білоруського державного єврейського театру (БелГОСЕТ), та актриса й співачка Сара Фібіх, пізніше відома радянська виконавиця єврейських, білоруських та українських пісень. Однак театр, що подавав великі надії, 1922 р. було ліквідовано: значна частина акторів, які походили з території Польщі, повернулися на батьківщину, інші розбрелися по різних колективах. Міра влаштувалася в трупу Рудольфа Заславського та відправилася в гастролі до Петрограда, Смоленська й Вітебська.

Усе це відбувалося на тлі складного особистого життя актриси. 1919 р., під час окупації Білорусі польськими військами, Абрам Григорович Лівшиць

---

¹⁰ Міра Лівшиць багато займалась літературною роботою, перекладаючи п'єси з польської, російської, української та німецької мов на ідиш. Пізніше співпрацювала з «Укрфільмом», для якого робила переклади на ідиш революційних пісень та популярних арій: ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 178, арк. 2, 3 зв.

¹¹ Школьник Л. «Мама єврейського театру» [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://newswe.com/index.php?go=Pages&in=view&id=1123>. — Название с экрана (25.05. 2015).

¹² ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 178, арк. 3, 8 зв. Більш детально про театр див.: Полякова Ю. «Унзер Вінкль» — первый стационарный еврейский театр в Харькове // Пам'яткознавчі погляди молодих вчених ХХІ ст. — Х., 2010. — Вип. 1. — С. 202–210; *Ії ж.* От национального к общечеловеческому: еврейский театр «Унзер Винкль» в Харькове // UNIVERSITATES. Наука и просвещение. — 2012. — № 4. — С. 40–50.

був заарештований та відправлений до концтабору. Згодом його звільнили, але здоров'я чоловіка було підірвано, і незабаром він помер. Міра Аронівна залишилася одна з дочкою Есфір'ю¹³ на руках¹⁴. Часи були важкі, тому актриса вимушена була багато працювати, місяцями гастролюючи по містах і містечках не тільки Білорусі та Литви, а й інших республік.

1923 р., після того, як Р. Заславський залишив колектив, Міра Аронівна з рештою трупи відправилася на гастролі до Криму, де грала в Сімферополі, Севастополі, єврейських поселеннях¹⁵. 1926 р. її запросили до київського єврейського театру «Кунст вінкл» («Куточок мистецтв»)¹⁶. Він був заснований 1924 р. зусиллями Тев'є Люксембурга. От як про цей дуже яскравий мистецький колектив написав у своїх спогадах колишній режисер Київського єврейського театру імені Шолом-Алейхема Мойсей Лоев: «Хороший был театр, быть может, один из лучших. В нем собрался цвет еврейского театрального мира: Лия Бугова, Ива Вин, Мириам Лившиц, одна из лучших «мам» на еврейской сцене Шейндл Стрельская, многолетняя партнерша Эстер-Рохл Каминской тихая и ласковая Софья Эйдельман, лучший исполнитель комических ролей Лазарь Калманович, актер и режиссер Марк Меерсон, который еще в 1906 году создал в Варшаве драматический ансамбль, ставивший пьесы Шекспира, Шиллера, Шолом-Алейхема, Якова Гордина, уже упомянутый мною Дмитрий Жаботинский. Еще были Владимир Коралли¹⁷ (тот самый, который позже станет популярным эстрадным конферансье), Волф Шайкевич, Исаак Ракитин — будущий организатор ряда еврейских театров. [...] Ставили спектакли уже известные нам по студии «Культур-лиги» режиссеры А. Смирнов и И. Кунин, музыку писали Е. Шейнин и Кручинин, а сценографами были Марк Эпштейн и С. Зарецкий. Да, прекрасный был театр, с хорошим репертуаром, отличными постановками, но без государственных дотаций он выжить не смог и распался»¹⁸.

---

¹³ Есфір Абрамівна Лівшиць народилася 1909 р. На момент арешту матері в серпні 1937 р. — студентка останнього курсу Київської консерваторії. Першим шлюбом була за літератором Дмитром Якимовичем Груднісом(?), котрого заарештовано органами НКВС. У другому шлюбі — Козлова: ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 47085, арк. 6–6 зв., 9–9 зв., 10.

¹⁴ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 47085, арк. 10.

¹⁵ ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 178, арк. 3 зв.

¹⁶ Відомості про цей період життя актриси різняться. Так, в автобіографії вона вказує, що 1925–1927 рр. працювала у Всеукраїнському державному єврейському театрі в Харкові: ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 178, арк. 3 зв., 9, але нам здаються ближчими до істини факти, які М. Лівшиць повідомила під час допиту: ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 47085, арк. 10. Саме вони покладені в основу нашої біографічної реконструкції.

¹⁷ Володимир Пилипович Кораллі (справжнє ім'я — Вольф Фроїмович Кемпер; 18 травня 1906, Одеса — 14 квітня 1995, Москва) — радянський естрадний співак та конферансьє, заслужений робітник культури РРФСР, перший чоловік видатної співачки Клавдії Іванівни Шульженко.

¹⁸ Лоев М. Украденная муза. Киевский государственный еврейский театр имени Шолом-Алейхема. Харьков-Киев-Черновцы. 1915–1950 гг. — К., 2004. — С. 49–50.

1927 р. Міра Аронівна була запрошена в трупу Всеукраїнського державного єврейського театру (ГОСЕТ)¹⁹, заснованого 1925 р. у Харкові, тогочасній столиці УРСР, рішенням уряду на базі студії «Культур-ліга». Тут було зібрано найкращі єврейські мистецькі сили: режисери — заслужений артист УРСР Ефраїм Лойтер, Моріс Норвід, Самуїл Марголін, актори Аркадій Нугер, Хана Браз, Іва Він, Генріх Тарло, а також заслужені артисти УРСР Ада Сонц та Фай Заславський, народна артистка УРСР Лія Бугова. До репертуару залучалися п'єси сучасних єврейських та українських драматургів — М. Даніеля, П. Маркіша, Д. Бергельсона, І. Микитенка, а також єврейська та всесвітня класика — Шолом-Алейхем, А. Гольдфаден, Максим Горький, Мольєр. Режисерські постановки та акторська гра вирізнялися новаторством, пошуком нових сценічних форм, характерними рисами були гротеск, буфонада, використання фольклору. З трупою активно співпрацювали такі відомі митці, як Ю. Мейтус, Ш. Штейнберг, О. Крейн, О. Тишлер, І. Рабинович²⁰.

1928 р. Міра Лівшиць повертається до «Кунст вінкл», який незабаром був ліквідований, а на його базі було створено Київський державний єврейський театр (Київський ГОСЕТ). Засновником останнього став виходець із харківського ГОСЕТу — режисер Захар Він, який привіз із собою цілу плеяду акторів — Шеву Елішеву-Гільдіну, Льва Хейфіца, Еммануїла Дінора та ін. Трохи раніше прибула з Москви значна група акторів разом із відомим режисером Борисом Вершиловим. Це — Естер Бонгард, Поля Померанець, Рая Яцовська, Мозес Ліхтенштейн, Мойсей Ойбельман. Поповнювався колектив і за рахунок випускників єврейського факультету Київського театрального інституту, деканом якого був уже згаданий Б. Вершилов. Цей талановитий митець очолив новостворений театр, намагаючись прививати акторам творчі принципи К. Станіславського та Є. Вахтангова, учнем яких був і сам. Основою репертуару колективу стали твори як світової класики — Мольєра, Г. Ібсена, В. Шекспіра, так і сучасних єврейських та російських драматургів — П. Маркіша, А. Вевьорки, М. Погодіна, Н. Зархі та ін.

Йосиф Колін (Гросс), відомий єврейський та російський актор, учень легендарного Соломона Михоелса, залишив такі спогади про Київський ГОСЕТ: «Да, это была удивительная, замечательная труппа настоящих мастеров. Это был еврейский художественный театр в полном смысле этого слова. И это не случайно. Руководил тогда этим театром непосредственный ученик и соратник великого Константина Сергеевича Станиславского — Борис Ильич Вершилов. Это был первый еврейский Театр, который на деле руководствовался знаменитой системой великого новатора и гениального ученого сцены... Реалистическая манера исполнения артистов покорила зрителей. Этот изумительный театр принес на сцену новый репертуар, новые темы. Отлично на сцене этого театра игрался спектакль «Улица радости». Каковой это был бога-

¹⁹ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 47085, арк. 10.

²⁰ *Лоев М.* Указ. соч. — С. 12–44.

тый актерский спектакль! Какие изумительные актерские удачи! В спектакле развернул свою богатырскую мощь большой мастер еврейской сцены Калманович. Какой это был удивительный актер! Здесь, в этом замечательном произведении, я впервые увидел большого еврейского артиста Мозеса Давидовича Лихтенштейна, с которым мы впоследствии работали вместе и стали большими друзьями. Это был художник большой покоряющей правды, умный, с тончайшим юмором. А как великолепен был Лихтенштейн в спектакле «Ботвин»!

У меня буквально проходит дрожь по телу, как только вспоминаю это созвездие мастеров Киевского ГОСЕТа: Жаботинский, Шайкевич, Днепров, Яцовская.

К великому сожалению, ушла эта великая плеяда артистов, и нигде не найдешь слов памяти об этих замечательных творцах. Это был театр современный в полном смысле этого слова. Это был театр большой культуры. Это был театр Станиславского.

Спектакли «Улица радости», «Ботвин», «Дрейендикс флигл», которые мне довелось увидеть в то лето тридцать второго года в Киевском еврейском театре, доставили огромное наслаждение и глубоко сохранились в моей памяти...»²¹.

Цей театр зазнав багато поневірянь — зневагу та приховану протидію чиновників, реорганізації, евакуації, вигнання з Києва, репресії та тотальне нищення²².

Однак Міра Лівшиць ще 1930 р. на запрошення керівних органів культури перейшла до Першого державного польського театру²³ (з 1933 р. — Всеукраїнський польський театр, з 1935 р. — Державний польський театр УРСР), який як раз цього року було засновано на базі «Польської театральної майстерні» («Польпрат»). Це відбувалося в руслі втілення в життя пропозиції партійних органів про створення польського професійного театру, який сприяв би комуністичному вихованню та залученню до соціалістичного будівництва широких мас етнічних поляків Києва²⁴. На 1931 р. у складі трупи було 35 осіб, а кількість зіграних вистав становила 80. На 1933 р. штат театру збільшився до 144 осіб, а кількість вистав — до 160 на рік²⁵.

---

²¹ Колин (Гросс) Иосиф Моисеевич // Кино-театр.ru [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kino-teatr.ru/kino/acter/m/sov/29004/bio/>. — Название с экрана (25.05.2015).

²² Детальніше про долю театру див.: *Лоев М.* Указ. соч. — С. 53–142; *Мелешкіна І.* Зоря і смерть Київського «ГОСЕТу» (До 75-річчя створення Київського державного єврейського театру) // Театрознавчий журнал «Просценіум». — 2003. — № 3 (7). — С. 19–26.

²³ ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 178, арк. 3 зв., 9; ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 47085, арк. 10.

²⁴ *Стронський Г.* Польський театр у Києві // Український театр. — 1992. — № 5. — С. 28.

²⁵ ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 5, арк. 47; спр. 15, арк. 12; *Стронський Г.* Вказ. пр. — С. 28–29; *Filler W.* Kijowski teatr Witolda Wandurskiego // *Pamiętnik Kijowski*. — К., 2002. — Т. 6. — С. 263–271; *Башинджаган Н.* Польський революційний робочий театр: естетика і драматургія (театральні іскання В. Вандурского і Б. Ясенського) // *Искусство революцией призванное. Октябрь и развитие искусства стран Восточной Европы 1920-х — 1930-х годов*. — М., 1972. — С. 141–152; *Horbatowski P.* W szponach polityki. Polskie życie teatralne w Kijowie 1919–1938. — Warszawa, 1999. — С. 84–130.

Перший польський театр був цікавий не лише тим, що репрезентував національну політику радянської влади на різних етапах її існування та був вагомим фактором у збереженні самосвідомості польського населення України, а й як культурний феномен, де недовго, але тривали сміливі експерименти, творчі пошуки, де одночасно працювала група видатних діячів українського й польського театрального мистецтва — режисери й драматурги Вітольд Вандурський та Олександр Скібневський, режисер і актор Гнат Юра, режисери Олександр Сумароков та Донат Шкляревський, композитор Ісай Ройзентур, художники Моріц Уманський, Федір Нірод та Валентин Борисовець²⁶.

Складніше було з формуванням акторського колективу. Оскільки основу його склали аматори, то керівництво театру та його куратори з керівних органів намагалися постійного посилювати трупю. Одним із шляхів було поповнення колективу акторами з різних театрів — українських, російських, єврейських²⁷. Так разом із Мірою Лівшиць до трупи влилися й інші актори єврейських театрів — Хана Браз, Генріх Тарло, Яків Камінський, Юхим Оренштейн²⁸. Колектив склався багатонаціональний — тут були поляки, білоруси, євреї, росіяни, українці. Єдиною умовою для творчої частини театральної трупи було володіння польською мовою²⁹.

Міра Аронівна як актриса зі значним досвідом, широким акторським діапазоном та непересічними здібностями одразу посіла в колективі провідне місце. Вона була активно зайнята в репертуарі театру, а з 1934 р. переведена на посаду актриси першої категорії³⁰. На момент приходу до Польського театру М. Лівшиць було вже за 40 років, тому вона спеціалізувалася на ролях жінок похилого віку, які, враховуючи певну своєрідність тодішнього репертуару, належали до другого плану. Але це були переважно яскраві, характерні ролі, які давали актрисі можливість виявити свій талант. Серед найкращих — стара («Жечь громадська» Б. Ясенського, режисер — О. Скібневський), Войткова («Рабан» В. Вандурського, режисер — О. Скібневський), пані Журден («Міщанин у дворянстві» Мольєра, режисер — В. Васильєв), пані Оргонова («Дами та гусари» О. Фредро, режисер — О. Сумароков) та ін.³¹

Висока професійність актриси була відзначена в постанові Всесоюзного комітету у справах мистецтв при РНК СРСР від 29 липня 1936 р. щодо гастролей Державного польського театру УРСР у Москві³².

---

²⁶ Більш детально див.: *Томазова Н.М.* Олександр Скібневський: до історії Польського театру в Києві // Пам'ятки. Археографічний щорічник. — К., 2010. — Т. 11. — С. 215–245; *Її жс.* Федір Нірод та Польський театр у Києві // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Генезалогія та геральдика. — К., 2012. — Число 20. — С. 71–80.

²⁷ ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 5, арк. 47.

²⁸ *Лоев М.* Указ. соч. — С. 39–42.

²⁹ ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 14.

³⁰ Там само, спр. 178, арк. 3 зв.

³¹ *Horbatowski P.* Op. cit. — S. 136, 140, 154, 166.

³² ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 46, арк. 17–18.

Однак загальна ситуація в трупі була складною, що часто трапляється у творчих колективах. Незадоволені амбіції та заздрість нерідко виявлялися у вигляді національних претензій, зокрема антисемітизму. Про це свідчать висловлювання М. Лівшиць під час допитів органами НКВС³³.

Ці негативні явища посилювалися ідеологічним тиском і репресіями з боку державних органів УРСР та антипольською кампанією, що набирала обертів. Таким чином, поширювалася атмосфера недовіри, жаху, доносів, що спричинило творчу стагнацію та занепад колективу, процвітання інтриг та зведення особистих рахунків.

1930 р. діяльність головного режисера Вітольда Вандурського та театральної трупи, спрямована на сміливі мистецькі пошуки й орієнтована на польський, зокрема класичний, репертуар, зазнала нищівної критики з боку українських партійних чиновників та культурних діячів, радянської преси. Режисер був звинувачений у польському «націонал-більшовизмі» (зокрема, особисто наркомом освіти УРСР М. Скрипником), після чого він був відсторонений від керівництва театром³⁴. 3 липня 1933 р. новий головний режисер Олександр Скібневський був заарештований органами Київського відділу ГПУ. Під час слідства його, а також багатьох представників польської інтелігенції, серед яких були члени художньо-політичної ради театру (Броніслав Скарбек, Генрік Політур-Радзієвський, Вітольд Добжинський та ін.) і працівники трупи (Януш Думницький, Остап Горобієвський, Роман Ромуальдов-Остерчин та ін.), звинуватили в приналежності до контрреволюційної Польської військової організації (ПОВ)³⁵.

Ці події вплинули на репертуарну та кадрову політику театру. Керівництво намагалося заслужити прихильність партійних та радянських органів шляхом бичування колишніх «промахів». На ключових посадах театру — директора, заступника директора, художнього керівника й головного режисера — практично кожного року з'являються нові особи. Неугодні актори звільнялися під різними приводами. Практично кожного року відбувалися арешти. Звинувачення були стандартні — польський націоналізм, шпигунство на користь Польщі, контрреволюційна діяльність. Причому за ними були репресовані не тільки митці польського походження, але й українка Ганна Мудра, і росіянин Михайло Толстой, і єврейка Міра Лівшиць³⁶.

Міра Аронівна була заарештована 26 серпня 1937 р. Під час слідства винною себе не визнала. Була звинувачена у зв'язках з Польською організа-

---

³³ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 47805, арк. 11; *Horbatowski P.* Op. cit. — S. 177.

³⁴ ЦДАМЛМ України, ф. 650, оп. 1, спр. 5, арк. 47; спр. 15, арк. 12; *Стронський Г.* Вказ. пр. — С. 28–29; *Filler W.* Op. cit. — Т. 6. — С. 263–271; *Башинджаган Н.* Указ. соч. — С. 141–152; *Horbatowski P.* Op. cit. — S. 84–130.

³⁵ *Томазова Н.М.* Олександр Скібневський: до історії Польського театру в Києві... — С. 215–245.

³⁶ *ї ж.* Франц Марковський: до історії Польського театру в Києві // Студії мистецтвознавчі. — К., 2014. — Число 3. — С. 66–69.

цією військовою та 19 жовтня 1937 р. засуджена до 10 років виправно-трудових таборів³⁷.

20 березня 1938 р. актриса прибула з Київської в'язниці до «Ухтижемлага» НКВС (Ухтинськ Комі АРСР)³⁸. Її дочка Есфір подала клопотання про перегляд справи, але 26 червня 1941 р. у цьому їй було відмовлено³⁹. Згідно з офіційними документами Міра Лівшиць померла 5 лютого 1942 р. у лазареті від аневризми аорти⁴⁰.

У лютому 1958 р. Есфір Абрамівна Лівшиць-Козлова звернулася на ім'я Військового прокурора Київського військового округу з проханням про реабілітацію своєї матері⁴¹. У результаті вивчення матеріалів справи та опитування свідків було встановлено, що: «Постановление особого совещания от 26 октября 1937 г. по делу Лившиц подлежит отмене, а дело прекращению по следующим мотивам: Лившиц виновной себя в предъявленном ей обвинении не признала [...]; свидетели по делу не допрашивались. Никаких объективных доказательств вины Лившиц в деле нет. Обвинение ее построено на неоформленных и никем не заверенных выписках из протоколов допроса Органищака от 3, 9 и 29 июля 1937⁴². Из этих выписок выписка из протокола допроса Органищака от 29 июля 1933 г. не соответствует действительности, так как протокола допроса Органищака за это число в деле нет»⁴³.

Так склалася доля цієї талановитої актриси. Мойсей Лоев, який особисто знав Міру Лівшиць, написав про неї так: «Поминальное слово должно быть сказано и об интересной и умной актрисе Мириам Лившиц, которая играла драматические, а также острогротесковые роли. Человек с литературными способностями, она превосходно переводила на идиш польские и русские пьесы, создала ряд инсценировок. В жизни была сердечным и преданным другом»⁴⁴.

---

³⁷ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 47805, арк. 1, 11–12, 13–14, 17.

³⁸ Там само, арк. 21.

³⁹ Там само, арк. 26–27.

⁴⁰ Там само, арк. 19, 21.

⁴¹ Там само, арк. 28.

⁴² Рік вказаний помилково, треба — 1933.

⁴³ Там само, арк. 45–47.

⁴⁴ Лоев М. Указ. соч. — С. 42.